

ДАРОВИТОСТ КАО ДРУШТВЕНА СТИГМА

Резиме: Даровитост је попут Русоове среће: „Трајно стање које као да није створено за човека на овом свету”. Стога су планови даровитих у овом животу пуке варке. Даровитост јесте духовно задовољство, и кад оно наиђе морамо га чувати, да га властитом грешком не одагнамо, мада не можемо планирати да га заувек задржимо, јер би такви планови била лудост. Стога је тежко отети се утиску да у односу даровитости и друштвене елите, бар кад је реч о нашој интелектуалној традицији и традицији интелектуалне елите која има обележје интелектуалне секте, или „језуитског реда”, управља случајност а не лична вредност и надареност. Због тога многи надарени, нису добили одговарајући положај, губећи борбу с медиокритетима који играју тако значајне улоге. Тиме се код даровитих појединаца ствара ситуација у којој они нису у потпуности прихваћени од стране друштва (елита), што у Гофмановом (Ервинг) смислу представља стигму или нарушени идентитет. „Ово ствара посебну дискрепанцију између виртуелног и стварног друштвеног идентитета”. (Е. Гофман).

Даровитост, као „дрско предузеће – мишљење”, је „досад показала да се од тог несрећног заната у Србији само могло имати штете” (Р. Домановић). Још увек смо далеко од духовне аристократије.

Кључне речи: даровитост, интелектуална секта, језуитски ред, случајност, стигма, несрећни занат, духовна аристократија.

*„Свет се мало распитивао о Хероју,
А затим опет све по старом.
Кад сам узео размишљати о овом
последњем догађају, необично
ми се допадале опита хармонија
У Страдији”.*

Р. Домановић

*„Врхови који су се пробали кроз облаке магле
уздижући се изнад њих изгледају неупоредиво
виши него кад се, ничим обавијени, подижу
у јасној светлости”.*

Т. Адорно

Још је Солон, атински законодавац, најстарији антички песник, један од седам грчких мудраца, кога су сматрали „човечанским храмом божанске мудрости”, по обичају

често говорио, тврдећи озбиљно и зрело, како држава попут нас, стоји и хода на две ноге: десној, која не дозвољава да било која грешка остане некажњена, а лева бди да свако добро дело буде награђено. Упозоравао је, да уколико се из покварености или немара било која од ових ствари занемари, ван сваке сумње, држава која то чини мора храмати, или ако неком несрећом згреши у обе, потпуно је сигурно да никако не би ни могла стојати (Бокачо, 2008: 7-8). Подстакнути оваквом мишљу, многи древни народи својим јунацима одавали су почаст, уздижући их до божанства, вајањем мермерних кипова, и градњом славних гробница уз славолуке и ловорове венце, према заслугама. Такве почести и казне довеле су асирску, македонску, грчку и римску државу до славних дела, дижући им славу до звезда. Не желећи да прича о казнама за кривце, Ђ. Бокачо, запажа, како су се наследници трагова тих узвишених примера, нарочито његови Фирентинци („Фиренца кћи Рима”), готово удаљили од њих, па је „сваку награду за врлину обузело славољубље”. Стога он, као и свако други ко хоће разумним оком да погледа, само с огромном тугом у срцу може да види „како се зловни и изопачени људи уздижу на угледне положаје и у високу службу, а добри се прогањају, киње и понижавају” (исто, 8). Све се то може потврдити бескрајним примерима незахвалности, безобзирне попустљивости. Бокачу је било довољно да исприча једну причу „присећајући се прогонства пресветлог човека Дантеа Алигијерија”, његове неправедне и махните осуде вечитог прогонства, одузимање породичног имања, трагови његовог бекства, кости сахрањених у туђини, потомака расутих по туђим кућама.

Када би се све друге фирентинске нискости могле којим случајем сакрити, она према Алигијерију, писцу *Божанствене комедије*, према Бокачу, била би сасвим довољна да навуче божју срибу. Оне који су тада уздизани, он је часно прећутао, упозоривши ондашњи свет да је „кренуо кроз унатрашке” од Солонове „древне правде” (исто, 9-10). Но и поред тога што је „Дантеова *Божанствена комедија* постала *божанствена* захваљујући Бокачу”, чији су јунаци „особе са најнижим и безмало животињским нагонима, далеко од сваке бриге о моралу и истинских способности за драму или јунаштво” (А. Манчић), Бокачо нам је оставио из своје временске блискости традицију савременог читања Дантеа, дајући нам не само кључ за Дантеа и оног што је и сам оставио, него можда и кључ за разумевање универзалне приче о „*наклености*” *даровитости*, сањања за

друге и (не)срећности откривања тајне постојања појединца и универзума. Јер, како је Ернесто Сабата негде прочитао у свом есеју *О постојању пакла*, Данте је „само превео у идеје и осећања свога времена теолошке предрасуде и празноверице које су биле у моди, и тако је, далеко од тога да буде поема о визији натприродне стварности, то (је) био обичан али генијалан опис свести и подсвести једне одређене културе. Има много истине у тој тврдњи, али не у смислу који јој приписују социолози ужаса”. Сабата мисли да је Данте, као сваки велики песник, језовито и јасно видео, мање – више оно што су људи нејасно предосећали. Зато је његово дело имало велики одјек не само у Италији, а Италијани који су сретали замишљеног, ћутљивог и повученог песника на улицама Равене, са богобојажљивом неверицом, без трунке метафоре шапатом су говорили: „Ево иде онај што је био у Паклу” (Сабата, 2005: 103-104). Можда у томе треба тражити објашњење за свеопшту распрострањеност *песника и пророка* истовремено датих у значењу латинске речи *vates*, које обични смртници сматрају тумачима својих збрканих бојазни и нада, симболом свог неуспеха, своје недаровитости.

Али, како запажа Емил Сиоран, „ако по сведочењу антике (и не само ње – М.Ш.), Судбина воли да уништи све што се уздиже, потиштеност би била цена коју човек мора да плати за своје уздизање” (Сиоран, 2008:115). Они који сувише маштају о рају и друже се с оностраним, на крају доспевају до раздражености и умора. „Одвратност према овом свету доводи до љубавне опседнутости паклом. Без те опседнутости, религије би са оним што је у њима истински *подземно*, биле несхватљиве. Одбојност према изабранима, привлачи снагу одбачених – двоструки покрет свих оних који сањају о својим старим лудостима, и који би учинили било који грех, под условом да не морају више да се уздижу 'путем савршенства’” (исто, 112).

Међутим, изједначавањем друштвених положаја људи код једног народа, појединац се чини све мањим, док је друштво све веће, тако да се грађанин, поставши сличан другима, утапа у мноштво, те се опажа само величанствена слика самог народа. „То људима демократског доба улива врло високо мишљење о привилегијама друштва и врло скромне представе о правима појединца. Они лако прихватају да је интерес друштва све, а да интерес појединца није ништа. Доста се радо слажу да власт, која представља друштво, има много више знања и мудрости него икоји човек који у њој учествује и да је њена дужност, а и право, да сваког грађанина узме за руку и да га води” (Токвил, 2002:

614). Све то није отишло даље од платонске педагогије и критике демократије, наговештајем одбацивања уметности када Платон критикује Хомера и кад се у последњим дијалозима гнуша песника софиста, „као трговаца Не–Бићем, као техничара лажи и илузије” (Сабато, 2005:98), где би уметници у име истине морали бити осуђени, као филозофски фалсификатори.

Слично је и с даровитошћу која се врло често и драматично показује као двосмислена борба између предодређености физичког света и слободне воље и савести, која није лишена мистерије, нити се може свести на редукционистичке методе науке простим раздвајањем даровитости од недаровитости. Када не би било недаровитости, не бисмо ни размишљали о „проблему” даровитости. Његов активизам воље у темељу подрива његова онтологија, друштвена борба противуречности између дубоког и мрачног знања и идеологије. Зато се за даровитост (даровите) може рећи у много чему да је „покретна мета” која води борбу с ветрењачама и себе види као Дон Кихота, чија је судбина трагична. Поготову тамо где је приоритетна борба за власт, привилегије, новац, положаје, где се одустаје од борбе за елементарне вредности, где се не поштује знање, где се од знања не може живети, где се знање не награђује, где се још не схвата да је питање опстанка питање знања и талента, где се представници критичке мисли представљају као „језуити”, „јакобинци”, „инквизитори”, „комуњаре”, „мондијалисти”, „кардинали”, као „пргави”, „зловолни”, „саркастични”, „свадљиви”, „осорни”, „јетки” судије који због „једне реченице шаљу на вешала” (Д. Мојовић, *Нин*, 9.07.2009: 51). Слика постаје комплекснија када се на колективно осећање ниже вредности као мелем привијају „луца заваривања”, и „научне фантазије” којима се код смућеног и закинутог света, на тај начин утољује „провинцијална глад за важношћу”, али се и тешко налази мера „између глупе уображености и нихилистичког обезвређивања себе”, коју прати невоља о којој се нерадо говори. „Премало је наших људи који су се у модерном добу, истакли на пољу науке и уметности, који су стекли међународни углед. Више их је међу Мађарима, Грцима, Румунима, па и Бугарима. (наводим суседе из нашег културног круга, с којима смо бројчано упоредиви). То пече наш понос, али се бољка не да залечити детињастим заваривањима и митоманијом примитивног национализма (...) Пратимо помодна струјања и главне токове, али не крчимо нове путеве, певамо у светском хору, а партитуре нису наше, диригентска палица је у туђим рукама” (Данојлић, 2009:46-47). Вековни дисконтинуитет ишао је

на руку „урођеној југословенској осредњости” (А.Б. Шимић), зависти, „паланачком менталитету”, склоности „неподношљивој лакоћи заборава, која и данас царује Србијом. Још горе, Срби су вазда имали најгори однос према својим најбољим и најмудријим људима које су, по правилу, омаловажавали, прогонили и осуђивали. Овај својеврсни остракизам интелектуалаца је прескупо коштао српски народ и његову државу” (Ј. Тркуља, *Политика*, 29.12.2009:21).

Чак и они чија је даровитост неоспорно потврђена у спорту, у сукобу с свакодневницом политике, повлаче се резигнирано објашњавајући: „У овој земљи онај ко има часне намере да нешто добро уради нема ни промил шансе да успе” (С. Милошевић, бивши фудбалер, *Политика*, 24.12.2009:23). Заборавља се да је успех оно што најбоље успева, и ретко се коме опрашта уз, најалост преовлађујуће мишљење да се све мора и може „мувањем” (Г. Паскаљевић, филмски редитељ, *Нин*, 31.12.2009:50), и повратком у средњовековну Србију, кад желимо да себи и другима покажемо и докажемо, ко смо и колико вредимо, „осећајући се као неко ко покушава да Кремљу продаје Библију” (М.С. Пек). Индикаторе такве духовне климе показују нека педагошка истраживања и тестови о писмености нових генерација који показују да српски тинејџери користе стотинак речи („врх, брате”), да је половина ученика функционално неписмена, да их обесхрабрује текст дужи од једне стране, да се плаше садржаја који нису наративни, нису у стању да читају табеле и графиконе, понестају им идеје кад се од њих очекује да вреднују текст или објасне поруке аутора. Око 25 одсто младих у истом тексту користе латиницу и ћирилицу, српски и енглески, сличице преузете с Интернета и мобилних телефона, не читају ништа, али ни 60 одсто њихових родитеља не чита „ништа”. То за њих није ништа чудно, напротив, врло им је интересно (Нин, 20.08.2009:34-35). Како онда развијати могућност прикупљања емпиријских података, разумевања експеримената, механизма научног сазнања и критичког мишљења? Како се одважити на такво „дрско предузеће – мишљење, јер се досад доказало да се од тог несрећног заната у Србији само могло имати штете”, „јер мишљење нарушава срећу” (Домановић, 2004:143, 155). Или, како је то записао Бранислав Нушић у својој *Аутобиографији*: „Одиста, заборавио сам рећи да би то могла бити сметња. Писменост код државе не представља највећу вредност, напротив неписменост је врло цењена. Универзитетска диплома је највећи луксуз у Србији”, с обзиром, „хвала Богу”, како је Нушићу сликовито

објаснио ондашњи жандармеријски поручник, „да су Карађорђеви устаници били писмени, не би се никад ова држава ослободила” (Нушић, 2003:173,175)! Иначе, после побуне Милоја Ђака (1825.), који је „знао помало читати и писати”, против кнеза Милоша, како је записао Вук Караџић (један од првих српских социолога. Ћ. Тасић), на Милошевом двору се говорило „да школе не требају никако, јер учени људи буне подижу против свога правитељства”, па је Милошев кнез Милосав Лаповац, предлагао „спасоносно решење”, „јавно у то време да се побију сви који знаду читати и писати” (Караџић, I, 1969:214).

Све то показује како су се просветитељске идеје, учених и паметних људи у модерној историји Србије с муком пробијале, што није изузетак, већ исечак, универзалне приче о даровитости као друштвеној стигми, и што су јој стремљења виша, тежа је жртва коју њен имацац подноси. „Арсенска нафора” није стигла само „оца модерне рационалистичке филозофије” Р. Декарта (в. *Нин*, 10.12.2009:36-37), већ се може узети као метафора свих жртава, чији се дух најчешће постхумно ширио свуда у наоколо. Отуда би се могло рећи да је даровитост средство духовне еволуције, у чијој позадини стоји самодисциплина, којој мотивацију и енергију даје сила љубави и слободне воље усклађивања емоционалног живота са интелектуалним, способност самоусавршавања. Она сугерише напор за испуњење, подразумева посвећеност и мудрост, супротстављање инерцији лењости, патњу и одрицање, рад и храброст, промишљеност и размишљање и често болно доношење одлука кроз ризик залагања и суочавања са сопственим и туђим развојем и страхом, са ризиком независности или губитка. Наравно, даровитост није лишена страсти, осећања, љубави, емоција која прати „искуство катектовања”, које психолози поимају као „процес којим нам неки предмет постаје важан”, и затим као такав „постаје предмет љубави у који смо уложили своју енергију као и део себе”, и тај однос између нас и предмета у који инвестирамо, називају „катексизам”, а повлачење енергије од предмета љубави, кад за нас изгуби важност, дефинишу као „декатектовање” (Пек, 2007:92). Неки говоре о подбацивању даровитости (в. Алтарас, 2006). Али и ако је постала 'психолошки феномен', даровитост као и недаровитост, јесте објективан, а не искључиво субјективни феномен. Њу чине изузетне способности, одређене натпросечне црте личности, и средински фактори који омогућавају појаву високог достигнућа, тако да се даровитост може концептуализовати „као производ динамичне интеракције особе,

домена и социјалног контекста”, која се мора односити на „трајну индивидуалну карактеристику, а не на нешто што се јавља и нестаје (...) попут расположења”, која „издваја једну малу групу људи из огромне већине популације” (Алтарас, 69, 71). Како је запазио један истраживач: „Велики део човековог успеха у животу и друштву одређен је утицајима који нису у вези са IQ-ом, од друштвеног статуса до преко среће” (цит. Големан, 2009:32). „Грешка је у томе”, како би казао Луис Мамфорд, „што се често чини да су комфор, безбедност, недостатак физичких болести и мноштво ствари највећа срећа неке цивилизације, као и у веровању да повећање квалитета свега тога подразумева прво постепени а потом потпуни нестанак свега злог и лошег из живота” (Мамфорд, 2009:445).

Поједини, пре свих психотерапеути, остају на позицији да зло треба сматрати „менталним обољењем” и одређују га „као употребу моћи да би се уништио духовни развој (даровитост – М.Ш.) других у циљу одбране и очувања интегритета наше оболеле личности”. Уопштено, „укратко то је искориштавање других”, чија је карактеристичност, да зли људи „у својој нарцисоидности верују да им ништа не фали и да с пример људске психолошке савршености”. Они производе патњу и „за људе који живе под њиховом доминацијом стварају минијатурно болесно друштво” (Пек, 2007а:104,106,108). Некада се огроман број људи удружи у примерима најодвратнијег понашања против даровитости, чак и оних за које не бисмо могли рећи да су недаровити, или непознати. Зар и велики Волтер (*Vanitas vanitatum* – таштина над таштинама) француски просветитељ, енциклопедиста и писац *Расправе о толеранцији* (2005) није исмевао Жан Жака Русоа, упоредећи га са „малим мајмуном” и називајући га „будалом” са којм „не жели да пасе траву четвороношке”, упозоравајући друге филозофе, „да не почнете да пасете као он! Толико траве около...” (Шесекс, 2005:42,70,14). Оставши „сам на земљи”, „прогнан из друштва људи”, „гурнут у несхватљив хаос” у којем ништа није разазнавао и све је мање схватао где је, предат на милост и немилост судбине, коју није могао предвидети, писац *Сањарије усамљеног шетача*, како би „стигао до себе” питао се: „Како сам при здравој памети и могао да претпоставим да ће доћи дан када ће ме, истог оног човека какв сам и раније био, читаво једно покољење без икаквог двоумљења сматрати чудовиштем, тровачем, убицом, да ћу постати предмет ужасавања људске расе, играчка олоши, да ће ме, уместо подршке, пролазници плувати, да ће се читав један нараштај веселити што

ме живог сахрањује” (Русо, 2000:581-582). Имајући у виду ширину завере, Русоа је напустила помисао да би опет могао за живота повратити наклоност јавности („моји су савременици за мене ништавни”), али је рачунао на будућност, надајући се да ће „неко боље поколење” преиспитујући судове и поступке својих претходника, прозрети лукавство коловођа против њега и видети га онаквог какав у истину јесте. Трудио се да то пренесе потомству, што га је испуњавало истим оним немиром који је осећао док је „још трагао за праведником на овом свету”, али су га такве наде, које је безуспешно покушавао отклонити „чиниле играчком савременика”. Сазнање да се преварио и срећом схватио своју грешку на време, учинило је да „пре судњег часа” доживи „тренутак пуног спокоја и непомућеног мира” (исто, 583).

Иначе, један „веома уман сплеткарош, пун замисли”, „нека врста пустолова”, с којим је Русо „био одушевљен”, закључио је посматрајући Русоа, како он и „поред своје спољашњости и живог израза лица, ако не сасвим неспособан, а оно младић са мало духа, без много мисли, готово необразован; једном речи, ограничену сваком погледу”, и да част да једног дана постане сеоски попа, треба да буде највећа срећа за њега (исто, 96,97). Сам Русо, сматрајући , да „зли увек задају главобољу и човек не зна куда ће са њима”, што је више био у друштву, све је био мање у стању да му се прилагоди. Имао је много познаника, „али само два пријатеља по избору, Дидроа и Грима”, док му је Волтер изгледао рођен, да никада не буде срећан (Русо, 2000: 200, 133, 323, 185). Према властитом признању опирао се „свим новим идејама као кобним грешкама” које се лажно приказују и само муте његов мир. Затворен у „уски круг својих старих сазнања”, он није имао срећу да као Солон, старећи учи свакодневно, али се чувао „опасне охолости и жеље” да учи оно што више није био способан да добро научи, уз наду да може много корисно научити о врлинама, неопходним његовом положају. „Време је зато”, записао је Русо, „да своју душу обогатим и окитим нечим што ће она моћи са собом да понесе када, ослобођена тела што је помрачује и заслепљује, буде гледала истину без вела и увидела сву беду знања којим се наши лажни учењаци толико диче. Јадиковаће тада што је толико времена изгубила у свом животу трудећи се да га стекне. Стрпљење, благост, помиреност, поштење, праведност – то су добра која се могу са собом понети и којима се можемо непрестано богатити, без страха да ће нашом смрћу изгубити своју вредност”. (Русо, 2000:603,604).

Пример Русоа показује како је изузетна даровитост комплексна, да представља *тежину* и *благородност* „да се несрећа далеко теже подноси кад смо вођени вишим, него циљевима ниже врсте, „а да је трагедија оних, који су били вођени љубављу, ка доброты, да када доспеју на стазу где трпе патњу, након извесног времена стижу до тачке где постају унижени” (Вејл, 2007:6,14), друштвено стигматизовани. Не треба подсећати да радикални критичари ни у једној култури или друштву нису радо прихваћени. Подсетио бих на америчког социолога Рајта Милса (W. Mills (1916-1962), познатијег, по готово усамљеном напору да у Америци очува живом марксистичку традицију у оквирима социолошке теорије. Милс је умро као прогнаник из социологије (Ritzer, 1997:63), оставивши значајан допринос социологији. Имао је буран лични живот, много афера, три брака, буран професионални живот. Изузетно борбен, као да је био у рату са „свим и свачим”, „у свађи са свима”, нападао је своје професоре, старије колеге називао „правим будалама”. „Иzolован и отуђен од својих колега”, овог аутсајдера („ја сам маргиналац, не само регионално, него дубоко у себи”), неке колеге су називали „извршним оператором, наметљивцем, младим човеком који обећава у развоју, тексашким каубојем а ла јаша и пуцај”. Овај професор Универзитета Колумбија у Њујорку, „није био у сукобу само са људима, био је сукобљен са америчким друштвом, које је нападао у многим пригодама”. Није се либио да у својој књизи, *Социолошка имагинација* (1959, превод 1964) нападне врховни ауторитет и доминантног социолошког теоретичара свога времена Талкота Парсонса, него и најјачег методолога Пола Лазарсфелда, првог барда квантификаторског емпиризма. Можда о његовој личности највише говори чињеница, да је приликом посете СССР-у, којом приликом му је уручено признање као главном критичару америчког друштва, своју здравицу посветио некадашњем совјетском вођи кога су убили стаљинисти, и нападнувши цензуру рекао: „Наздрављам за онај дан када ће комплетни радови Лава Троцког бити објављени у СССР-у” (цитирао, Ritzer, 1997:64).

Милсове идеје, књиге, чланци, полемике, пореметиле су устаљени поредак у америчкој социологији, уздрмавши „нему академску већину” чији естаблишмент, није му остајао дужан, одговарајући на његове изазове врло оштро и често веома лично. За једне је реч о „набујалом шарлатанству, а не о знању”, други га називају недопеченим „есспресо радикалом” али тек „на четвртпеченим”, по трећима, Милс је био вођен „егоманијалном амбицијом”, опортунисте, манипулатора, бескрупулозне особе

склоне инструментализацији других људи. Он је за њих „велики социолошки пуцањ у празно”, управо „промашај”. Стога је срамота да таква особа буде кандидат за стандард критичке друштвене мисли „отац критичке социологије”, или „бескомпромисни амерички радикал”.

Они који су били одушевљени Милсом сврстали су га међу „архитекте социологије Сједињених Држава у историјској перспективи”, „савест америчке друштвене науке”. За неке је био идеал јавног интелектуалца „икона критичке социјалне теорије”, док су други у њему видели „двадесетовековни примерак просветитељског критичког ума”. И као што то обично бива, Милс је прошао трновит пут од стигматизованог аутсајдера до класика социолошке мисли. Сатисфакција је постхумно стигла. На XIV конгресу *Светске социолошке асоцијације*, одржаном поводом педесете годишњице њеног постојања, у Монреалу 1998, чланови те асоцијације уврстили су Милсову *Социолошку имагинацију*, на друго место, одмах иза Веберовог дела *Привреда и друштво*, међу десет најутицајнијих социолошких књига (види, Јакшић, 2007:5-7). Милс би то иронично назвао „Великим Милсовим слављем”, како би попут Русоа, остао оно што је био, разарајући „свет”, и избегавајући потребу да га воли.

Тако су добро и даровитост у извесном смислу остали без утехе. Могуће, зато, што „мученици не потцењују тело: они га пуштају да буде подигнуто на крст, и у томе су сагласни са својим противницима” (Кафка, 2008:60), мада се дубоко не слажу о природи греха, наде и истинског пута, нити о телесним ознакама осмишљеним „да истакну оно што је необично или лоше кад је у питању морални статус обележеног”, зашто су Грци служећи се виртуелним средствима увели термин *стигма* (Гофман, 2009:13). Њен појам се користи у смислу дискредитујуће карактеристике чији се ефекат „понекад назива неуспехом, недостатком, хендикепом. Ово ствара посебну дискрепанцију између виртуелног и стварног друштвеног идентитета”, коју треба схватити као „потребан језик односа, а не карактеристика”. Тим пре што „карактеристика која стигматизује један тип оних који је поседују може се показати потпуно бескорисном код другог, и стога она сама по себи није ни похвална ни срамотна” (исто, 15).

Постоје различити облици стигме. Ервинг Гофман издвојио је три различита типа: 1) *телесна стигма* (разни деформитети тела); 2) *слабост карактера* (слаба воља, доминантне или неприродне страсти, сумњива или крута веровања, непоштење, што је све извео из забележених случајева,

на пример менталног поремећаја, алкохолизма, незапслености, притвора, хомосексуалности, радикалног политичког понашања, покушаја самоубиства); 3) *племенска, национална и верска стигма* (преноси се с колена на колена и обухвата све чланове породице). Све наведени примери имају исте социолошке карактеристике: особа која би у уобичајеним друштвеним односима могла бити лако прихваћена има неку црту која се издваја и доприноси да је други напусте, занемарујући друге њене карактеристике. „Та особа поседује стигму, нежељену различитост која условљава наша очекивања”. Оне који се не ограђују на негативан начин о специфичних очекивања, Гофман назива *нормалним* (Гофман, 2009:16-17). У животу стигматизоване особе, централна карактеристика ситуације, често се, неодређено назива „прихваћањем”. С једне стране други не указују пажњу и поштовање према њеном неконтаминираним друштвеном идентитету, иако им он то налаже, а њој да то прихвати. А с друге стране, стигматизована особа, појачава такво ускраћивање, верујући да због неких својих карактеристика то и заслужује (исто, 20-21).

Очигледно, непобитна је чињеница, да је најлакше решити проблем, рећи „истоветан”, али кад се боље удубиш, откриваш да и мале различитости, касније могу постати непојмљиво велике. И даровитост је нешто друго, у односу на све друго, која је врло често нежељена, и дели судбину Д. Хармсовог „риђег човека” који „није имао ништа”, па се заиста чују позиви да о „њој не говоримо”, заузимањем става да је појам даровитости детета „логички, прагматички и (...) морално неодржив”, и да га треба избацити из употребе (Алтарас, 2006:67; в. Vogland, 2005). „Док неки сматрају да специјалне интервенције и програми намењени даровитој деци чине више зла него добра, потпирујући сегрегацију и елитизам, аутори из области даровитости, те родитељи интелектуално даровите деце, упорно настоје да докажу да „једнакост и извесност нису нужно супротстављене”, и да су у овом тренутку управо даровита деца најзапостављенија група у образовном систему, који се у име лажног егалитаризма оглушује о њихове потребе” (Алтарас, 2006:118). Један од одговора за страх од елитизма и сегрегације, могуће је потражити у традицији капитализма који је продубио и проширио класно раздвајање стављајући нагласак на описмењавање и писменост, на новац као улазницу за живот, тако да је радник (сиромашан човек) у немогућности да прође кроз неопходну припрему обучавање (образовање) „био искључен из више европске културе”. Чак су и

неки представници уметника, па и највећи (Леонардо да Винчи) осетили потребу да се у својим приватним белешкама бране од тврдњи, „које су им упућивали једва писмени да је њихово занимање за уметности и науку од мањег значаја”. Та култура је била индиферентна према основним аспектима живота људи као радника, и најпре се развијала (што је и данас случај), „као један инструмент моћи повлашћене групе, који је представљао слаб и успутни начин да се оствари добробит за човечанство у целини. Отуда су се неки највећи умови последња три века, усред својих креативних достигнућа, извињавали „за неправде и изопачености својих господара” (Мамфорд, 2009:454). Занимљива је његова тврдња, како наука, чак кад је удаљена и по природи езотерична, није снобовска. Он не спори да је дошло до отупљивања и замора ума, као последица рутине фабричког живота и поделе рада, отварајући један неприродан јаз између науке, технике и свакодневне праксе, тако да су радници (и њима слични), „поново бачени у сметлиште ранијих култура, остављени да се сећају традиције и осталих навика. То их је учинило зависним о сујеверним облицима религије која их је држала у једном стању емоционалног туторства у односу на силе које су их експлоатисале...” (и још увек их експлоатишу—М.Ш.). „Укратко уместо да креативне активности друштва буду социјализоване, ми смо у великој мери социјализовали само јефтине копије тих активности које ограничавају и онеспособљавају ум” (исто, 455). Говори се о „смрти субјекта”, и „генијалности која пркоси средини”, док постмодернистички трендови бришу границе између појединца и средине.

Када је у питању даровитост као „дискредитујућа различитост”, овај однос у многоме зависи од технологије власти, која не ретко почива на деструкцији вредности и традицији антиинтелектуализма као својеврсног духовног насиља (в. Шутовић, 2009), у коме се елита јавља као препрека даровитости, поготово у „транзицији” садашње првобитне акумулације капитала са елементима робовласничког система. Стога се и не треба чудити слави „господе” Платона и Аристотела, њиховом натурализму односа господара и роба, и њиховом мешању као највећем злочину. Уосталом, и атинска демократија, чију традицију данас баштини Запад, позападњујући остали свет под фирмом глобализације, и колонијалне демократије, неоспорно је почивала на ропству. То не представља проблем за предање које нам говори о олимпијској уравнотежености Грка, наравно оно не говори о њеној лажности и површности, него то чине мит и

фикција, попут оног странца који је упознавши Сократа рекао да има „све пороке осликане на свом лицу...” (Сабато, 2005:95), отворено му казавши да је *монструм*. А Сократ је одговорио, како пише Ниче у *Сумраку идола*: „Ви ме познајете господине” (Ниче, 2005:17).

Нобеловац, Иво Андрић би казао: „Завист људи, то је гнев богова”, а „жеља за врхунцима, за савршенством у свему, дијаболична је; сестра гордости која упропашћује. Она слаби а не јача човека, залужује а не води” (Андрић, 2004:14,35). Посматрајући развитак једне личности као резултат „наизменичног дејства њеног унутрашњег нагона за ширењем и спољњег отпора који то ширење зауставља или му мења правац”, као природан и неизбежан, Андрић је у том процесу видео двоструку опасност. *Прво*, да личност у свом расту наиђе на несавладиве препреке и отпоре, и тако буде заустављена и изнакажена. *Друга*, не мања опасност, да у недостатку спољњег отпора, особа се може развити „до последњег кутка и најдубљег дна”, испољивши све своје особине и могућности. „Јер, нико не зна и не слуги шта све поједини од нас носи у себи, шта све може открити и показати ширење једне личности, ни куда може одвести њен неометан лет” (исто, 101-102).

Многи посматрају и примају даровитост, живот и свет око себе, у Андрићевом смислу једним *вулгарним песимизмом*, а „вулгарно” није само општељудско, већ и нешто што је дехуманизовано, инфериорно и сирово. Она није условљена друштвеним и новчаним статусом. „Најјефтиније се продају даровити и способни људи, јер њих лукави купци највише траже, а они сами врло често нису ни свесни своје вредности. Ту треба тражити узрок многим од великих личних трагедија изузетних људи” (Андрић, 2004:98). Емил Сиоран објашњење зато налази у најскриванијој тајни сваког од нас, „желим да будем хваљен”, коју нико не признаје. Ова самопонижавајућа слабост, изникла је на осећању самоће и несигурности, од које подједнако пате, одбачени и милосници среће који у лудилу превазилажења улазе у такмичењу са самим собом. Оно ће погрешно постати њихово својство. Човек је и у природном стању тражио да буде *важан*, мрзео је анонимност, трудио се да је напусти. Сан му је био и остао да се истакне. Тешко је поверовати да је ради спознаје добра и зла жртвовао рај. Али га лако замишљамо како све ставља на коцку да би био неко. „Исправимо Постање:”, пише Сиоран, „своју исконску срећу упропастио је више жудњом за славом, него због чежње за знањем. Чим је осетио њену привлачност прешао је на

страну ђавола. А она је стварно ђаволска, у начелу као и у својим испољавањима. Због ње је најблагодарнији међу анђелима завршио као пустолов, а многи свеци као шарлатани. Они који су је упознали или јој се само приближили, нису више у стању да се од ње одаље те, да би остали у њеној близини, не узмичу ни пред каквом нискошћу, ни пред каквом подлошћу. Кад је немогуће спасити душу, надамо се да ћемо бар спасити име” (Сиоран, 2008:68-69). Пошто је *чињење* укаљано источним грехом, кога је како изгледа Сиорану *бивствовање* ослобођено, а оно што остварујемо проистиче из губитка невиности, он верује да се можемо искупити само гађењем према себи самима и порицањем својих дела (исто, 82).

Остаје отворено питање са којим се даровитост суочава, како се искупити у „флуидном животу” пуног неизвесности, и „флуидном модерном друштву”, које не стоји у месту, већ наставља демотирање и одбацивање идентитета, ослобађајући се атрибута којима је истекао рок трајања кроз низ нових почетака, широко распрострањене илузије скривањем његових најстрожих тајни. Опис таквог живота, могла би бити адекватна, прича о „узастопним *крајевима*. И можда би слава успешно пожељног флуидног живота (пожељне даровитости – М.Ш.) била боље осликана неупадљивошћу гробова који бележе његов напредак него разметљивошћу надгробних плоча које чувају спомен на садржај гробница”. Такво друштво не може дозволити изузеће од универзалног правила замењивости и ничему није дозвољено да остане дуже него што је потребно. „Овде се ради о потреби да се из све снаге јури само да би се остало на истом месту и далеко од корпе за смеће на коју су осуђени они на зачељу” (Бауман, 2009:11).

Несигурност, како емоционална, тако и финансијска „лежи у срцу потрошачких чежњи” (Т. Ангелис) где *корпоративни конзумеризам* који оставља тешке психолошке ефекте не само на људе, већ и на планету, индивидуализује друштвене проблеме, кривећи на крају жртву, појединца, његов материјализам, а не корпоративну културу која врши инвазију на велики део људског живота, па и на „стварања даровитих”.

Ако је даровитост, као духовност, можда дар добијен рођењем, у таквом социјалном миљеу, њу конфискује потрошачко тржиште и користи за подмазивање точкова потрошачке економије, тако да се и само детињство претвара у „припрему за продају себе”, јер се деца уче да све посматрају кроз призму тржишно генерисаних перцепција и судова, укључив пријатеље и

чланове својих породица (Бауман, 2009:139). У тој причи неки млате новац, а неки се млате међусобно, гурајући људе у хобсовски кошмар грамзиве похлепности и легализације пљачке позивом на ред и законитост, изградњу и консолидацију „демократских” институција. Уосталом европски колонизатори своју отимачину земље озаконили су споразумима, бришући историју, културу и памћење колонизованог света, мешајући кашу из које је тешко побећи, затрпану рушевинама са свих страна. „Дивљачки капитализам”, оставља читаве војске одбачених људи, отписујући њихове услуге и стилове, што погодује малобројној елити, која се регрутује на начелима „политичког капитализма”, најчешће везама с влашћу и отуђеним, центрима политичке моћи, тако да и многи даровити, чак и они најизузетнији завршавају у највећем сиромаштву, без породице и пријатеља. Расте страховање од „масовне цивилизације” и модерне „монокултуре”. И „творац митова”, Клод Леви – Строс, француски структуралиста, понекад је изражавао згађеност Западом који „сопствену прљавштину баца у лице човечанству” (Нин, 12.11.2009:46).

Кад је у питању даровитост на овим просторима, и даље доминира егоизам медиокритета, мало гласова за оно што је вељано и вредно, а хтело би се да млади људи буду мобилни, да не одлазе у иностранство, да не спавају преко поднева, да не седе у кафићима и да не чекају Годоа (Б. Павићевић). Но систем умрежених односа нема довољно развијену свест о значају даровитости и науке као услова развоја стандарда и технологије. Сама чињеница да се у Србији издваја свега 0,3 одсто бруто националног дохотка за науку, је више него мизерна, и са том основом се не може направити неки помак у науци. (Н. Хајдин, председник САНУ, *Данас*, 19-20.12.2009:4), да не говоримо о даровитости, која је мање–више препуштена случају, моди или хировима примитивизма, опсесије за звањима, титулама и дипломама, привилегијама и синекурама, где многе друштвене „секте” губе много енергије и времена у јаловим расправама који ће срећник постати члан језуитског реда „бесмртника” у „чаршијском” смислу.

Макс Вебер, страствен Немац и социолог, кога је Ремон Арон, француски социолог, велики поштовалац немачке културе, сведок доласка Хитлера на власт и срамног спаљивања књига испред немачке Државне опере, (спаљивања које је Гебелс више пропратио речима „Ја сам у најбољој форми” 10.В 1933), звао „хајделбершки Макијавели” (Лепенис, 2009:187,189), посматрао је

академски живот као подручје *слепог случаја* где многи медиокритети на универзитетима играју неоспорно значајну улогу, тако да можемо бити сигурни „да само медиокритети и ариности имају могућност да буду номиновани”. Он лично, упознао је само неколицину кандидата којима претпостављање медиокритета, није без горчине, нанело унутрашњу штету. Тим пре, што су „људи одстранили највише вредности из јавног живота”, а „катедарска пророчанства једнако стварају фанатичне секте али никада праве заједнице” (Вебер, [1919] 1998:60,61,63,98). Отуда је Вебер, који је социологији дао у руке инструментариј помоћу кога је могуће анализирати или можда предосетити сва политичка изопачења двадесетог века, нарочито „рашчињавањем света”, упозорио, да не смемо заборавити, како научно образовање, по његовим властитим традицијама „јесте ствар *духовне аристократије*” (исто, 62).

Овакво упозорење, кад је реч о образовању даровитих и свих других, у нашим приликама јесте *ствар духовне утопије* која мало кога узбуђује или интригира. Стварно, даровитост, није имала срећу, а „срећа је трајно стање које као да није створено за човека на овом свету” (Русо, 2000:655), да постане 'социолошки феномен'. „Највећа победа социологије као академске дисциплине значила је и њен највећи пораз као интелектуалног подухвата” (Тили, 1997:32). Бавећи се сама собом, а не потребама савременог живота и социјалне средине, социологија у свом интелектуалистичком правцу социологизирања, оптерећеног традиционализмом замрачене и чудовишне терминологије, није ни покушала да развије концепт даровитости, и на његовом терену, као и многим другим областима неживотне апстрактности, бесплодно је остала у ауту, занемарујући миран живот даровитости пун неког тихог очаја. Стигматизована, даровитост се у нашим условима, и данас, мање-више суочава са истим оним изазовима, са којим се како легенда каже, суочавао и Растко Немањић (Свети Сава) у својој (про)светитељској мисији, учећи људе да уместо воловима, светлост у кућу уносе градећи прозоре (в. *Свети Сава гради прозоре*, 2001).

Несумњиво, даровитост јесте својеврсна светлост, чија креативна активност отвара прозоре људске расе на земљи, бележећи највећи допринос њеном трајању, репродукцији, развоју и изражавању. „Посвећивањем претеране пажње проналаску и доради инкубатора људи су заборавили на јаје и разлог његовог постојања” (Мамфорд, 2009:446). Притом, како је записао Иво Андрић, у свом роману *На Дрини ћуприја* (2006): „Све може бити.

Али једно не може: не може бити да ће посве и заувек нестати великих и умних а душевних људи који ће за божју љубав подизати трајне грађевине, да би земља била лепша и човек на њој живео лакше и боље. Кад би њих нестало, то би значило да ће и божја љубав угаснути и нестати са света. То не може бити”. Као што не може бити даровитости у потпуности ослобођене од *друштвене стигме*, што не значи да треба да одустанемо од њеног ослобађања, при чему је мало важно, да ли до ње долазимо кроз несрећу или пропадање.

Literatura:

- Altaras, A., 2006, *Darovitost i podbacivanje*, Pančevo.
- Andrić, I., 2004, *Znakovi pored puta*, Beograd.
- Andrić, I., 2006, *Na Drini ćuprija*, Beograd.
- Bauman, Z., 2009, *Fluidni život*, Novi Sad.
- Бокачо, Ђ., 2008, *Мали трактат у похвалу Дантеу*, Beograd.
- Borland, J.H., 2005, Gifted education without gifted children: The case for no conception of giftedness. In: R.J. Sternberg and J.E. Davidson (ed.), *Conceptions of giftedness*, New York, pp. 1-19.
- Данојлић, М., 2009, Луда зававања, *Нин*, 19.11., стр. 46-47.
- Домановић, Р., 2004, *Изабране сатири*, Beograd.
- Gofman, E., 2009, *Stigma: zabeleške o ophođenju sa narušenim identitetom*, Novi Sad.
- Goleman, D., 2009, *Emocionalna inteligencija*, Beograd.
- Jakšić, B., 2007, *Milsova kritika društva organizovane neodgovornosti* (drugo izdanje), Beograd.
- Kafka, F., 2008, *O grehu, patnji, nadi i istinskom putu*, Beograd.
- Karadžić, V., 1969, *Istorijski spisi*, knjiga I, Beograd.
- Lepenis, V., 2009, *Kultura i politika*, Beograd.
- Mamford, L., 2009, *Tehnika i civilizacija*, Novi Sad.
- Милс, Р., 1964, *Социолошка имагинација*, Beograd.
- Niče, F., 2005, *Sumrak idola*, Beograd.
- Нушић, Б., 2003, *Аутобиографија*, Beograd.
- Pek, S. M., 2007, *Put kojim se ređe ide*, Beograd.
- Pek, S. M., 2007a., *Ljudi laži*, Beograd.
- Ritzer, G., 1997, *Suvremena sociologijska teorija*, Zagreb.
- Русо, Ж. Ж., 2000, *Исповести: Сањарије усамљеног шетача*, Сремски Карловци, Нови Сад.
- Sabato, E., 2005, *Pojedinac i univerzum*, Beograd. Čačak.
- Сиоран, Е., 2008, *Пад у Време*, Сремски Карловци. Нови Сад.
- Šeseks, Ž., 2004, *San o Volteru*, Novi Sad.

- Шутовић, М., 2009, *Вредности и насиље*, Београд. Косовска Митровица.
- Тили, Џ., 1997, *Suočavanja sa društvenom promenom*, Београд.
- Tokvil, A. d., 2002, *O demokratiji u Americi*, Sremski Karlovci. Novi Sad.
- Вебер, М., 1998, *Духовни рад као позив*, Сремски Карловци, Нови Сад.
- Вејл, С., 2007, *Тежина и благородност*, Нови Сад.
- Volter, 2005, *Rasprava o toleranciji*, Београд.

Miloica Sutovic, PhD
Philosophical Faculty
Kosovska Mitrovica

Giftedness and Social Stigma

Giftedness is like Russo's luck: "permanent condition not created for a man on this world". Therefore the plans of the gifted in this life are anything else but delusions. Giftedness is spiritual pleasure, and when it comes, we have to preserve it, not to drive it away due to our own mistake, although we cannot plan to keep it forever, since such plans would be absurd. As a consequence, it is difficult to dispel an impression that in the relation between giftedness and social elite, at least in the case of our intellectual tradition and the tradition of intellectual elite which has an omen of intellectual sect or "Jesuit order", it is pure coincidence, rather than personal value and giftedness that governs it. That is the reason why many gifted have never got a position suitable for them, losing the fight with mediocrities who have such important roles to play. This is how gifted individuals find themselves in a situation in which they are not completely accepted by the society (elite), which in Gofman's sense represents a stigma or disturbed identity. "This creates special discrepancy between virtual and real social identity". (E. Gofman).

Giftedness as "impertinent enterprise – thinking, has by now proven that the misfortunate trade could cause only damage in Serbia (R. Domanovic). We are still far away from spiritual aristocracy.

Key words: giftedness, intellectual sect, Jesuit order, coincidence, stigma, misfortunate trade, spiritual aristocracy.

